

Anmeldelser og litteraturnyt

Ved *cand.mag.* Carl Erik Andresen, *arkivar, mag.art.* Henrik Becker-Christensen, *universitetslektor, cand.mag.* Gerda Bonderup, *universitetslektor, cand.phil.* Jørgen Elklit, *arkivar, mag.art.* Henrik Fode, *arkivar, cand.mag.* Ib Gejl, *fhv. landsarkivar cand.-mag.* Jens Holmgaard, *professor, dr.phil.* Tage Kaarsted, *amanuensis, cand.phil.* Erik Lund, *professor, dr.jur.* Poul Meyer, *universitetslektor, cand.mag.* Finn Stendal Pedersen, *professor, cand.scient.pol.* Mogens N. Pedersen, *professor, cand.mag.* Nikolaj Petersen, *museumsinspektør, cand.mag.* Viggo Petersen, *professor, dr.phil.* Henning Poulsen, *professor, dr.phil.* Erik Rasmussen, *dr.phil.* Helge Søgaard, *universitetslektor, cand.mag.* Axel Kjær Sørensen, *universitetslektor, dr.phil.* Leo Tandrup og *arkivar, cand.mag.* Jørgen Witte.

Finn Gad: *Grønland*. (Politikens Danmarkshistorie 1984). 336 s. ill.

Man kunne ikke have fundet en bedre person til Grønlandsbindet i serien Danmarkshistorien uden for Danmark end den historiske Grønlandsforsknings nestor, Finn Gad. Baseret på en menneskealders fordybning i emnet får læserne en solid oversigt over historien fra først til sidst. Naturligvis har fremstillingen sit tyngdepunkt, der hvor Gad har kunnet basere den på sin egen forskning, som han tidligere har lagt frem i talrige artikler og hovedværket *Grønlands Historie* (1967-76), der dækker perioden til 1808. Der findes næppe det bevarede dokument før denne tid, som Gad ikke har haft fat i. Fremstillingen af den eskimoiske kultur fra første indvandring omkring 2600 f.v.t. til omkring 1700 e.v.t. bygger af gode grunde på det af arkæologer fremdragne jordfundne materiale. Den ikke overraskende hovedtese er, at marginale klimændringer har været udslagsgivende

for de forskellige kulturers opdukken og forsvinden ved at sætte grænserne for menneskelig eksistens. Denne tese er også en væsentlig forklaringsfaktor for udviklingen, efter kontakten med Europa var etableret. Den norrøne periode knap 900 til ca. 1500 bliver omhyggelig gennemgået på grundlag af arkæologiske fund og det (sparsomme) arkivalske materiale, og de forskellige teser om årsagen til nordboernes uddøen bliver diskuteret. De nærmere omstændigheder ufortalt, da intet sikkert kan vides, samler Gad hovedårsagen op i klimaskift (det blev koldere), der besværliggjorde om ikke umuliggjorde europæisk eksistens i Grønland, men som gjorde den eskimoiske lettere.

Efter en kortfattet fremstilling af de spredte kontakter i de følgende århundreder, vies et helt kapitel til den vestgrønlandske kultur omkring år 1700. Det gøres for at kunne tegne et billede af det samfund, europæerne mødte fra 1721 og fremefter og således bidrage til forståelsen af, *hvordan* mod-

sætningers møde udviklede sig (s. 10). Dette *hvordan* er en central synsvinkel i hele fremstillingen (og Gads produktion i øvrigt). Derved har Gad undvejet to hyppige hovedtendenser i fremstillingen af dette FØR og EFTER, nemlig enten hvor meget europæerne i griskhed og uforstand ødelagde et oprindeligt harmonisk og lykkeligt samfund, eller hvor herligt vidt europæerne netop bragte det. Det er ikke af Gad, man kan forvente hjælp til at dømme mellem ondt og godt, men nok hos Gad man kan hente den pålideligste information, hvis man endelig vil i gang med den øvelse. Af gode grunde baseres fremstillingen af den vestgrønlandske kultur o. år 1700 i al væsentlighed på det, man mødte af den efter 1721. Det er det særegne, der i sådanne tilfælde påkalder sig opmærksomhed. Det er det, der skal beskrives og forklares. Ud over at beskrive den særegne eskimoiske materielle kultur, der naturligvis forklares ved tilpasning til en arktisk eksistens, tager Gad skridtet ind i den immaterielle kultur i et forsøg på at forstå den eskimoiske bevidsthed. Sine i-agttagelser og overvejelser, som han også tidligere har lagt frem, munder ud i den hovedopfattelse, at den grønlandske bevidsthed i højere grad end den europæiske opfatter verden som en række sideordnede fænomener, altså ikke i så høj grad som den europæiske skaber en række årsagskæder i sin omverdensforståelse. Det ser han bekræftet i sprogets opbygning, i trosforestillingerne og i sagnenes emner og fortællestil.

Efter kapitlet sidder man tilbage med en fornemmelse af et knuget samfund. Knuget først og fremmest af naturvilkårene, men også af fællesskabet. Der var så meget, man skulle passe på ikke at gøre. Det gjaldt i forhold til de »ånder«, der beherskede naturen og menneskene, og i forhold til den gruppe,

man tilhørte. Udskydelsen af fællesskabet var nemlig vejen til en sikker undergang.

Der er meget gods i dette kapitel, og Gads hensigt med det er utvivlsomt også at gøre opmærksom på de grundlæggende mentalitetstræk, som er grønlandernes eskimoiske arv, og som spillede og spiller en rolle for mødet med europæerne. Den kendte grønlandske »generthed« (ittoorneq), denne angst eller forsigtighed med at vove sig for langt frem og uden for fællesskabets traditionelle rammer, er således en arv fra den eskimoiske fortid, hvor noget sådant kunne være livsfarligt.

Med Hans Egedes landgang i 1721 begyndte ændringen af dette oprindelige samfund i europæisk retning, og det er fortsat lige siden. Det vil føre for vidt her at gå ind på alle punkter, alle væsentlige er med. Frem til og med Napoleonskrigen er fremstillingen baseret på egne arkivstudier, derefter på udgivet materiale samt i stigende grad på den skrevne litteratur. Det er et gyldigt udtryk for kilde- og forskningssituationen, at administrationshistorien kommer til at fylde mest. Med sin egen fortid som skolemand i Grønland (1937-45) og skolekonsulent for Ministeriet for Grønland (1950-61) er det naturligt, at Gad ikke forsømmer at fremstille udviklingen i skolevæsenet, og det er et vidnesbyrd om hans bredde som historiker, at videnskab og kunst heller ikke overses, endog udviklingen heri efter hjemmestyrets indførelse i 1979 er med.

Grønland er et land plaget af reformer, sådan har det faktisk været lige siden 1721. Der er to standardforklaringer på reformer, der ikke udelukker hinanden: Den ene går på, at nu er forholdene i Grønland blevet så elendige, at der *må* gøres noget. Den anden er, at ændringer i det danske samfund af reformivrige danskere søges overført til

Grønland. Gad har selv været aktiv i reformperioden 1945-50, og erfaringerne herfra farver givetvis vurderingerne af tidligere reformer. Således bedømmer han kritikken af forholdene i 1850'erne som både rigtig og forkert. Kritikerne sammenlignede nemlig med deres egne tilvante normer eller idealer. Noget sådant har Gad selv oplevet 100 år senere. Som helhed bedømmer Gad reformen, der i 1862/63 indførte »sogneråd« eller forstanderskaber, som de kom til at hedde i Grønland, som en afsmitning af den liberale, demokratiske (grundtvigske) udvikling i Danmark med landkommunalloven af 1841 som forbillede. Om forholdene i Grønland i 1850'erne var elendigere end før, har han ikke haft materiale til at bedømme og lader derfor spørgsmålet stå åbent.

Slet så forsigtig har Gad ikke været i fremstillingen af baggrunden for reformperioden 1900-1912. Håbløsheden præger den: de traditionelle erhverv var gået støt tilbage, og forstanderskaberne var stivnet. Det er da også den gængse forklaring, som senere administratorer og reformatorer har fremhævet. Og dog er den uunderet. Den ganske vist meget sparsomme forskning i erhvervsforholdene tyder endog på det modsatte (jf. Axel Kjær Sørensen: Danmark-Grønland i det 20. århundrede, 1983, s. 21). I en bog af denne karakter har Gad desværre ikke haft plads til at argumentere for sine synspunkter. Hvad angår den danske baggrund følger Gad den nyere forskning ved at pege på systemskiftet 1901, som den reformivrige missionær, Schultz-Lorenzen også ville gennemføre i Grønland.

Afsnittet om 2. verdenskrig nyder godt af, at Gad da opholdt sig i Grønland, især i beskrivelserne af dagligdagen. Noget stof er lige ved at blive for indforstået. Således om indgåelsen af »Kauffmann-traktaten« 1941, hvor

Svane (den ene af landsfogederne) »nok formulerede sig noget udiplomatisk; det faldt ikke i god jord, hverken hos Kauffmann eller i Washington« (s. 277). Der kan henvises til Løkkegaard: Det danske Gesandtskab i Washington 1940-42 1968, s. 366, 373, 460-62 for en udredning.

Afsnittet om reformperioden 1945-50 nyder ligeledes godt af det selvoplevede, idet Gad i denne periode tog aktivt del i at presse reformerne igennem. Der er alligevel blevet en afbalanceret fremstilling ud af det, hvor der vises en forståelse for Oldenlows (direktør i Grønlands Styrelse) begrænsede muligheder, som Gad i samtiden *ikke* udtrykte. Lidt er der dog tilbage af kampånden. Kritikken af forholdene i Grønland »gik ganske over gevind«, samme bedømmelse som for 1850'erne, men nu »betød det for så vidt mindre, som den satte tingene i skred«. (s. 285).

For perioden efter 1950 følger Gad den nyere forskning, idet han som *embedsmand* er opmærksom på administrationens voksende problemer, der udsprang af nogle absolut utilsigtede følgevirkninger af reformerne: eksplosionen i det grønlandske befolkningstal, de uforudset mange udsendte og de stigende sociale problemer. Samtidig er han som *Grønlandskender* omhyggelig med at gøre de grønlandske reaktioner forståelige. Således vil man ikke savne noget forhold af betydning omtalt i baggrunden for seneste reform: indførelse af hjemmestyret i 1979. Den skæve udvikling i forholdene i Grønland, de unge grønlændere på uddannelse i 60'ernes Danmark med u-landsproblemer, Vietnamkrig og ungdomsoprør. Årsagen til radikaliseringen af den grønlandske politik ser han i den utilsigtede danificeringsproces, som reformerne førte med sig.

Man kan altid diskutere kapitelopdelingen i en bog. Da fremstillingen er

kronologisk fortløbende, kan Gads inddelinger også fungere. Nogle giver sig selv: før nordboerne, nordboerne, Hans Egedes kolonisation. Det sidst nævnte kapitel lader han begynde i 1670 vel for at få hele optakten med. Næste skel er 1750, hvilket synes mindre begrundet. Man plejer at skille i 1774/76, hvor Kongelige Grønlandske Handel kom til. Når der sættes et skel ved 1825, er det vel for at få Napoleonskrigens virkninger godt og vel overstået. 3 kapitler dækker resten af bogen. Der skal ikke indvendes noget mod 1950 som skel; men århundredskiftets reformperiode synes anmelderen væsentligere end loven af 1925, hvor Gad har sat skellet.

Selv om Gad er den mest vidende om Grønlands historie, kan fejl alligevel forekomme. I det stof, anmelderen er mest fortrolig med, er de dog yderst få, men ærgerlige alligevel, sikkert mest for forfatteren, for hvem den korrekte detalje spiller en ikke ubetydelig rolle.

Ingen indvendinger skal dog overskygge den kendsgerning, at bindet er meget vellykket. Det er velskrevet og stofmættet og vil dække et behov hos den historieinteresserede offentlighed. Det kan ligeledes fungere som introduktion til en fordybelse i emnet.

Axel Kjær Sørensen

Bjørn Svensson: *Fra hærvej til motorvej. En sønderjysk vejhistorie*. Festskrift i anledning af indvielsen af motorvejsstrækningen Skovby-Christiansfeld den 24. september 1984. (Vejdirektoratet, Christiansfeld, Haderslev og Vojens kommuner samt Sønderjyllands amtskommune, 1984). 64 s. ill.

Med åbningen af motorvejen mellem Skovby og Christiansfeld i 1984 blev den sønderjyske motorvej fuldført, og i

den anledning har man ladet Bjørn Svensson skrive denne lille sønderjyske vejhistorie. Forfatterens interesse for emnet er velkendt, og han har i en lang række artikler i Sønderjysk Månedsskrift siden 1967 redegjort for sin opfattelse af det gamle sønderjyske vejnet. Dette stof øser han af nu, men først får vi i næsten halvdelen af bogen en generel sønderjysk vejhistorie fra oldtid til nutid. På den begrænsede plads må det jo blive i meget brede strøg, men alligevel bliver der tid til et par sidespring, bl.a. til Christiansfelds industrihistorie, der måske ikke direkte har så meget med vejhistorie at gøre, men som jo da kan være interessant nok. Broernes historie bliver også ganske udførligt fortalt ved hjælp af billedtekster (men Poulsbro er først bygget i 1844 og er altså, trods de gode ræsonnementer, yngre end Gejlå-broen).

Sidste halvdel af bogen er bygget op på den måde, at enkeltveje som f.eks. Guldvejen, Hærvejen, Pottervejen, den svenske postvej, eller vejtyper som f.eks. drivvejene og chausseerne hver får et opslag, altså to sider over for hinanden. Det er langt mindre, end forfatteren havde til rådighed til de tilsvarende artikler i Sønderjysk Månedsskrift. For nogle af vejenes vedkommende gør det vel ikke så meget, men man kan ikke helt komme uden om, at Hærvejen på den måde bliver lidt stedmoderligt behandlet. Om denne velkendte vejs forløb er forfatteren ofte uenig med sin berømte forgænger Hugo Matthiessen i dennes bog om Hærvejen fra 1930. Der skal ikke her tages stilling til striden, men i en anmeldelse i et fagtidsskrift må det dog bemærkes, at de betragtninger, der fremføres af Henrik Becker-Christensen i »Hærvejen i Sønderjylland« fra 1981, ikke bliver kommenteret af Bjørn Svensson. I det hele taget spores der ikke megen indflydelse fra Becker-Christensens grun-